

Окаринський Володимир,
доцент кафедри історії України,
Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
кандидат історичних наук

**УКРАЇНОФІЛЬСЬКІ НОНКОНФОРМІСТСЬКІ РУХИ
ДЕМОКРАТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ СЕРЕД ПОЛЬСЬКОЇ
ТА УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ КИЄВА
(50-ті рр. XIX ст.): ФОРМУВАННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ**

У статті розглянуто процес формування демократичного українофільського напрямку в середовищі київської університетської молоді. Виявлено поворотні моменти у розвитку цього суспільного руху, його течії та їх характерні особливості, а також напрямки розходжень у середовищі українофільської молоді. Досліджено еволюцію хлопоманства: від його попередників до розколу течії на революційно-повстанську і культурницьку.

Ключові слова: балагульщина, пуризм, хлопоманство, хлопоманія, українофільство, нонконформізм.

Український національний рух XIX ст., зокрема його другої половини, як і питання про початки новітнього націотворення, незмінно цікавлять істориків. Ця тематика вимагає постійного переосмислення, зміщення акцентів, застосування нових підходів і бачень. Ми намагалися з'ясувати, чому і чи випадково українолюбні рухи 1850-х рр. були альтернативними щодо суспільства, а також пояснити їх подібність із молодіжними нонконформістськими рухами новітнього часу — субкультурами та контркультурою. Ми розглянемо їх загальну еволюцію, специфіку та вплив на суспільне життя своєї доби і частково наступних періодів вітчизняної історії. У цій статті ми не розглядатимемо різні організаційні утворення, натомість звернемо увагу тільки на неофіційні течії, рухи, угруповання.

У суспільному житті Правобережжя провідну роль відігравав шляхетський стан, на той час майже цілком полонізований, йому на зміну прийшла різночинна інтелігенція, середовищем формування якої був, зокрема, Київський університет. Це яскраво виявили молодіжні польські і українські рухи. До певної міри у Києві українофільський молодіжний рух виділився із українофільського напрямку польських студентів. Ми спробуємо простежити особливості цього процесу, з'ясувати зародження українолюбного нонконформістського молодіжного руху і як з нього «виріс» український національний рух 1860-х і подальших років, формування хлопоманства і його еволюцію. Ми також виявили зв'язки між об'єктом цієї статті, молодіжними народолюбними рухами 1850-х рр., і його попередниками на Правобережжі у першій половині XIX ст.

Також ми знайшли типологічний відповідник досліджуваних рухів у світовому контексті та в історичній перспективі. Це молодіжні течії, починаючи із покоління романтиків, відомі в соціології та культурології як субкультури. Класичними субкультурами вважаються молодіжні зарубіжні та вітчизняні нонконформістські рухи середини — другої половини XX ст., щодо більшості з яких також вживають термін «контркультура»: бітники, стиляги, байкери, хіпі, панки, грандж тощо. Однак аналогічні за суттю рухи існували й у XIX ст., в тому числі в Україні. Чи не головною ознакою для такого класифікаційного визначення українолюбного руху середини XIX ст. є його нонконформізм щодо суспільства, протиставлення йому, розрив із старшим поколінням і своїм середовищем, нехтування становими умовностями, принципова маргінальність, аутсайдерство. Погляд на зародження українолюбних демократичних рухів як на нонконформістський бунт молоді, альтернативний щодо суспільства, пояснює багато особливостей українського національного відродження другої половини XIX ст., з'ясовує роль окремих особистостей у цьому процесі, їх становлення та еволюцію. Такий підхід варто застосовувати у світовому контексті.

Метою статті є з'ясування генези українолюбних демократичних рухів 1850-х рр., їх особливостей як молодіжних альтернативних рухів, місця в суспільстві та впливу на процеси українського націотворення.

В історіографії молодіжні українофільські рухи 1850-х рр. не були досліджені спеціально. Окремі дослідження стосуються зародження українського національного та польського революційно-демократичного рухів на зламі 50—60-х рр. XIX ст. Найбільш цінними з-поміж них є праці з історії громадського руху В. Міяковського¹, Л. Г. Іванової та Р. П. Іванченко². Докладніше ці течії розглянуто у працях з історії соціально-політичних рухів 50—60-х рр. XIX ст. Г. І. Марахова³. Висвітлювалася й діяльність окремих особистостей, пов'язаних із суспільними українофільськими рухами, як-от В. Антонович (Д. Дорошенком і Ф. Равітою-Гавронським)⁴. У контексті українсько-польських зв'язків досліджував українофільські рухи, які занепадали у розглядуваний період, В. Гнатюк⁵. Цінні відомості щодо окремих аспектів даної проблематики містять праці М. Драгоманова та І. Франка⁶. Крізь призму польського студентського руху тему розглядали польські дослідники М. Дубецький, Я. Табіш, С. Гжималовський⁷. Суспільні рухи того часу розглядав у контексті історії Києва американський автор М. Ф. Хемм⁸.

¹ *Міяковський В.* «Киевская громада»: Из истории украинского общественного движения 60-х гг. / В. Мияковский // *Летопись революции.* — 1924. — № 4. — С. 127—150.

² *Іванова Л. Г., Іванченко Р. П.* Громадський рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія / Л. Г. Іванова, Р. П. Іванченко. — К.: Міжнародний інститут лінгвістики і права, 1999. — 126 с.

³ *Марахов Г. И.* Социально-политическая борьба на Украине в 50—60-е годы XIX века / Г. И. Марахов. — К.: Вища школа, 1981. — 159 с.

⁴ *Дорошенко Д.* Володимир Антонович. Його життя й наукова та громадська діяльність / Д. Дорошенко. — Прага: Вид-во Ю. Тищенко, 1942. — 168 с.; *Gawroński-Rawita F.* Włodzimierz Antonowicz: zarys jego działalności społeczno-politycznej i historycznej / F. Gawroński-Rawita. — Lwów: Gebethner i Ska, 1912. — 144 s.

⁵ *Гнатюк В.* Ярмаркове українофільство в житті та літературі (балагульщина) / В. Гнатюк // «Українська школа» в польському романтизмі / за ред. С. Ткачова. — Тернопіль, 2002. — С. 144—165.

⁶ *Драгоманов М. П.* Евреи и поляки в Юго-Западном крае. По новым материалам для Юго-Западного края / М. П. Драгоманов // *Политические сочинения* / под ред. проф. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. — Т. I: Центр и окраины. — М., 1908. — С. 217—267; *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко. — Львів: Українсько-руська видавнича спілка, 1910. — 444 с.

⁷ *Dubiecki M.* Młodzież polska w uniwersytecie Kijowskim przed rokiem 1861 / M. Dubiecki. — Kijów, 1909. — 90 s.; *Tabiś J.* Polacy na Uniwersytecie Kijowskim, 1834—1863 / J. Tabiś. — Kraków: Wydawn. Literackie, 1974. — 178 s.; *Grzymałowski S.* Polska młodzież akademicka w Kijowie 1834—1918 (wybrane rozdziały) / S. Grzymałowski // *Wspomnienia z Kijowa.* — VI. — Wrocław, 2001. — 42 s.

⁸ *Hamm Michael F.* Kiev: A Portrait, 1800—1917 / F. Hamm Michael. — Princeton, 1995. — 328 p.

Дослідження зазначених авторів, що спиралися на значну джерельну базу, використав і автор цієї статті. Також ми по-новому опрацювали мемуарні та етнографічні джерела, зокрема спогади сучасників, у тому числі активних учасників подій, як-от Б. Познанського⁹. Відобразили суспільне життя тогочасного Правобережжя й оприлюднені П. Чубинським та його співавтором К. Михальчуком результати етнографічно-статистичної експедиції Імператорського російського географічно-товариства¹⁰.

Студентство Київського університету св. Володимира повною мірою відображало ідейні настрої правобережної молоді. На початок 1850-х рр. у Києві серед молоді певного поширення набув рух балагулів. Це був масовий вияв шляхетського романтичного козакофільства, яке, очевидно, з'явилося у Києві раніше. Козакофільство і балагульщина були зародком, хоч і поверховим, демократичного руху в суспільстві Правобережної України.

Про поширення близько 1850 р. серед київської молоді спеціального типу «балагулів» у своїх спогадах розповідав Т. Добжевич. За його оцінкою, адепти балагулії намагалися в одязі і товариських прийняттях наслідувати простолюд. Але, як зазначав автор, очевидно, балагули погано зрозуміли характер простолюддя, виявляючи своє народолюбство нехтуванням усякої ввічливості¹¹.

Балагули існували у Києві до середини 1850-х рр. Балагульщина, яка з'явилася на Волині і Поділлі у 1830-х рр., за характеристикою К. Михальчука, своїми догматами мала цинізм і блазнювання. Це був протест у грубій та потворній формі проти аристократизму, французоманії, світських звичаїв. Балагули відзначалися оригінальністю, але також і простотою одягу, часом навіть неохайністю. Уживали переважно народний український костюм, з деякими змінами і доповненнями, іноді добрячи забруднивши його — для певного шику. Нехтували загальноприйнятими звичаями. Гарцювання на конях, перегони, нестримне бенкетування в шинках із селянами і панібратство з ними, розпушта, лайка, а особливо цинічні анекдоти, полювання з пиятикою — все це складало зміст життя балагулів¹².

Крім балагульщини, у той самий час існувало й козакофільство. Під впливом козакофільської літератури балагульщина видозмінилась: хоч розгульність та інші звички залишалися, та вона ставала менш цинічною і більш концептуальною. У такій формі козакофільство знайшло послідовників у більш інтелігентних гуртках молоді¹³.

У цьому середовищі й виникла течія пуристів (з *латин.* *puris* — чистий). Вона була протестом, реакцією на останні прояви балагульщини і шляхетського козакофільства у середовищі студентів Київського університету. К. Михальчук і М. Драгоманов навіть характеризували пуристів як секту. Догматами пуризму були: серйозне ставлення до науки, строга моральність, що доходила до цнотливості, і філософський напрям¹⁴.

Гурток пуристів утворився у жовтні 1856 р. з ініціативи студента медицини Фортуната Новицького (1830—1885)¹⁵. Київський історик Г. І. Марахов та польський автор С. Гжималовський більш докладно висвітлили діяльність пуристів. У заснуванні гуртка взяли участь 20 польських і українських студентів, у тому числі В. Мілович, Я. Залеський, Я. Весоловський, Г. Гартман, Е. Наскреньцький, З. Малішевський, Л. Житинський, В. Антонович та ін. Це сталося на святкуванні дня народження Ф. Новицького, де той запропонував влаштувати спеціальне віче, на якому оголосити прізвиська студентів-поляків, чия поведінка завдає шкоди польській справі. На зустрічі подавали тільки кльоцки (*поль.* — *kluski*; рід галушок) з сиром і чай, тому людей цієї групи почали називати «кльоцкожерці» (*поль.* — *kluskojercy*)¹⁶ або «галушники»¹⁷. Згодом їх перейменовано на «пуристів». Натомість, останні своїх противників називали «ріітмowcy» (мускусні олені) чи «тифльовці»¹⁸.

⁹ Воспоминания Б. С. Познанского (Продолжение) // Украинская жизнь. — 1913. — № 2. — С. 10—26.

¹⁰ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные действительным членом П. П. Чубинским : в 7 т. — Т. VII. — СПб., 1874. — С. 246—248.

¹¹ *Dobrzewicz T.* Wspomnienia z czasów, które przeżyłem / T. Dobrzewicz // Przegląd Polski. — 1883. — II. — S. 463.

¹² Труды... — С. 246—247.

¹³ Там само. — С. 247.

¹⁴ *Драгоманов М. П.* Указ. соч. — С. 239.

¹⁵ *Hamm Michael F.* Op. cit. — P. 70.

¹⁶ *Марахов Г. И.* Указ. соч. — С. 76; *Grzymałowski S.* Op. cit. — S. 18.

¹⁷ *Іванова Л. Г., Іванченко Р. П.* Назв. праця. — С. 172.

¹⁸ *Grzymałowski S.* Op. cit. — S. 19; Воспоминания Б. С. Познанского... — С. 14.

Пуристи випускали рукописну газету «Vigos» (страва — тушкована квашена капуста з м'ясом, що також означає «мішанина»). Видання висміювало непристойний спосіб життя багатих студентів, зокрема, містило сатиричні пісеньки відомих студентських поетів Т. Комара і В. Магера. Одна з них закликала студентів-аристократів скинути із себе панське вбрання і вдягти хлопську свитку, бо це одяг тяжкої праці, одяг народу¹⁹. Також пуристи влаштовували аматорські театральні вистави і концерти, особливо під час Контрактового ярмарку, збирали кошти для надання допомоги бідним студентам. Читали, обговорювали й розповсюджували позацензурну газету «Колокол» О. Герцена і М. Огарьова. Нелегальну літературу доправляли через Одесу²⁰.

У спогадах Б. С. Познанського ватажками і проповідниками пуризму були вищеназваний Антонович, який на той час закінчив медичний факультет і перейшов на історико-філологічний, а також Загурський, який невдовзі вибув із Києва. Їх стриманість була реакцією не лише на балагульство, але й на загальноприйнятту серед студентства розгульність, яку підтримувала тогочасна імперська адміністрація генерал-губернатора Д. Г. Бібікова. Розгулу і буйності протиставлялися крайня стриманість у їжі, повне викорінення пияцтва, цнотливість, ввічливість та скромність у поведінці і максимально можлива скромність у одязі, яку можна охарактеризувати й як окремий стиль. Стриманість строю була доведена до того, що багато хто вдягнув штани із сірого солдатського сукна і з такого ж чорного сукна сюртуки²¹. Часто пуристи користувалися одягом із верблюжого волоса²².

Дехто із пуристів був близьким до «демократичного католицизму», але для багатьох пуризм полягав не лише в моральності та простоті життя й одягу, а й у відділенні від росіян²³. Наслідками пуризму, який порівняно недовго протримався в університеті, було зневажливе ставлення до студентів-франтів, яке зберігалось й пізніше. До числа пуристів у 1856 р. належали майбутні хлопомани В. Антонович (їх ідейний лідер), А. Хамець, О. Хойновський, А. Мйодушевський, Т. Рильський, Я. Загурський, П. Свенціцький, Й. Ролле, Василевський і Віпус²⁴. Отже, нова течія може вважатися безпосереднім попередником, або ранньою формою руху хлопоманів (це підтверджує й персональний склад гуртка пуристів).

Паралельно виникали й організаційні утворення польського студентства університету (яке тоді складало більшість), зокрема у вигляді земляцтв-гмін. На початок 1857 р. там діяло 7 гмін, гуртків і груп. На їх основі у цьому ж році виникло Київське таємне товариство²⁵. Польська молодь із земляцтв-гмін, що здебільшого дотримувалася традиційних аристократичних поглядів, загалом неприхильно ставилася до пуристів. З іншого боку, існувало несприйняття провідними «гмінчиками» з Правобережжя намагань «коронярів» (тобто вихідців із корінної Польщі — «Конгресівки») політизувати діяльність гмін. Саме тому в числі пуристів і хлопоманів опинилися керівники польських «українських» гмін: А. Хамець (Волинська), В. Антонович (Українська, або Київська)²⁶. Та лише окремі із студентів польських «українських» гмін приєдналися до пуристів, які стали засновниками нового ідейного напрямку «хлопомани». Процес перетворення пуризму на хлопоманію реконструювали Л. Г. Іванова та Р. П. Іванченко. Саме пуристів студенти-аристократи презирливо назвали «хлопоманами»²⁷.

Прискорила кристалізацію хлопоманства й поява неофіційних видань. На відміну від «коронярського» «Ulicznika», молодь з України видавала часопис «Публіцист». Її редактором був пурист А. Мйодушевський, а близькими співробітниками — пуристи-хлопомани В. Антонович і Т. Рильський. Однак останні вийшли із редакції у 1859 р. через поважні розбіжності у поглядах з приводу статті В. Одинця «Повстання чи революція». У статті найближчою ціллю було визначено підготовку повстання, а соціальні питання відкладалися на потім. В. Антонович і Т. Рильський заснували часопис «Плебей», який після трьох видань перестав виходити (1860 р.)²⁸.

¹⁹ Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Назв. праця. — С. 172.; Hamm Michael F. Op. cit. — P. 70.

²⁰ Hamm Michael F. Op. cit. — P. 70.

²¹ Воспоминания Б. С. Познанского (Продолжение) // Украинская жизнь. — 1913. — № 2. — С. 13.

²² Драгоманов М. П. Указ. соч. — С. 240.

²³ Там само. — С. 239–240.

²⁴ Дорошенко Д. Назв. праця. — С. 15–17.

²⁵ Марахов Г. И. Указ. соч. — С. 76.

²⁶ Grzymałowski S. Op. cit. — S. 19; Мияковский В. Указ. соч. — С. 131.

²⁷ Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Назв. праця. — С. 173.

²⁸ Tabiś J. Op. cit. — S. 89–90.

Крім того, виникла й революційна організація «Троїницький союз», де спочатку були й пуристи-хлопомани. Як визнає етнограф і мовознавець К. Михальчук, який свого часу був провідним хлопоманом і громадівцем, хоч існування пуризму було короткотривалим, але все ж він справив свій вплив. Так, під впливом пуристів козакофільство перевтілилося у хлопоманію, а в літературі з'явилася нещадна критика пануючих звичаїв. Такими були, зокрема, кореспонденції Л. Совінського (теж деякий час активного хлопомана) у пресі та його сатира, як і сатири та комедії А. Коженьовського²⁹.

Хлопоманство у загальних курсах і підручниках історії України пов'язують переважно із постаттю В. Антоновича та його побратимів — Т. Рильського, Б. Познанського, К. Михальчука та ін., які проголосили свій поворот до українського народу, розірвали зв'язок із шляхетством, жили народним життям, навіть приймали православ'я як релігію простого народу, одружувалися із селянками, а згодом стали засновниками київської Громади. Однак, придивившись уважніше, стає зрозумілим, що обмеження хлопоманського руху одними майбутніми народолюбцями (їх самоназва) із київської Громади є неточним. Це сталося тому, що провідний хлопоман В. Антонович із кількома однодумцями розірвав зв'язок із шляхетським середовищем і репштою польсько-українських хлопоманів, ставши лідером київської Громади. Фактично київська Громада була українським аналогом польських земляцтв-гмін уже після розриву із хлопоманією.

Хлопоманів було близько 15 осіб, у тому числі В. Антонович, Т. Рильський, П. Свенціцький, Я. Загурський, Віпус, Й. Ролле, В. Василевський, Б. Познанський, Г. Пржедпельський. Кристалізація хлопоманства відбулася близько 1859 р., коли В. Антонович і Т. Рильський, одягнувшись у народний одяг, почали влаштовувати мандрівки Київщиною, а у 1859—1860 рр. — до місць Запорозької Січі. Серед учасників цих подорожей були також О. Хойновський, В. Козловський, Л. Сирочинський, В. Василевський, Я. Загурський, Т. Далькевич³⁰. Разом із зближенням з народом найактивніші хлопомани віддалилися від політики і обрали культурницьку працю. Вони припинили участь у підготовці повстання. Зрештою, В. Антонович, Т. Рильський та ін. вийшли зі своїх гмін і, об'єднавшись із гуртком лівобережних студентів-українців, утворили близько 1861 р. українську київську Громаду.

Отже, ще до розколу хлопоманії, у ній як єдиному русі існувало дві головні течії. Перша — революційно-антицарська, яка прагнула до відновлення шляхетської республіки Речі Посполитої і традиційно ототожнюється із польським напрямком. Їх українофільство мало залучити на бік повстання український народ в ім'я ідеалів козацтва (більш зрозумілих народним масам, ніж ідеалізована шляхетська Річ Посполита). Другою була неполітична культурницька течія. Її ж можна вважати найбільш послідовною стосовно україно- і народолюбства.

К. Михальчук, характеризуючи суспільні рухи Правобережжя, називав хлопоманію «польською», одночасно із якою виникло «російське» українофільство. Таким чином, це були два головні українофільські рухи того часу. Обидва рухи плутають через суто зовнішню схожість: представники обох рухів носили український народний одяг. Однак між ними існували принципові розбіжності.

Хлопоманія була демократичним рухом, а тому не користувалася симпатіями впливового аристократичного середовища. Панський аристократизм та історично-шляхетські традиції хлопомани висміювали, називаючи «мошродзейством» (від «moscie panie dobrodzieju», яке вимовлялося скоромовкою). «Польські» хлопомани усвідомлювали історичні неправди Польщі щодо України, розуміли, що народ не був «бидлом» і треба поважати його особистість, дбати про його освіту рідною мовою. Утім, більшість хлопоманів вважали, що алфавіт повинен бути польський, за винятком невеличкої меншості, яка допускала введення «руського» алфавіту. Вони обстоювали необхідність релігійної толерантності і негайного звільнення селян. Суперечка за алфавіт 1860—1861 рр. намітила розподіл хлопоманства на дві групи: більш чи менш ширих і послідовних хлопоманів.

Невдовзі це вилилося у розкол, який, на думку К. Михальчука і М. Драгоманова, наробив багато галасу, але ні до чого не привів. Невеличкий гурток українофільської молоді виділився із хлопоманства, але невдовзі став рідшати, а вирішивши пристати до «російських» українців, не долічився майже всіх своїх членів, за винятком «двох-трьох православних і тільки одного католика, що незмірно піднявся розумово і морально над своїм суспільством»³¹. За винятком «найкращих передо-

²⁹ Труды... — С. 247—248.

³⁰ Іванова Л. Г., Іванченко Р. П. Назв. праця. — С. 173—174.

³¹ Драгоманов М. П. Указ. соч. — С. 240.

вих людей», що активно чи пасивно долучилися до «общерусского» руху початку 1860-х рр., решта з гуртка хлопоманів була захоплена польським політичним рухом, що готувався. Так завершився рух, розпочатий письменниками польсько-української і козакофільської школи³².

Натомість «російські» українофіли не були сепаратистами: люблячи свій народ, вони не думали відділяти його від Росії, вони ще не усвідомлювали необхідності розриву з імперією. Усі їхні мрії обмежувалися прагненням розвинути українську літературу і видавати для народу популярні книжки з метою більш успішного поширення знань. Польські хлопомани мріяли про об'єднання України з Польщею та Литвою (щось на кшталт Речі Посполитої Трьох Народів), не обмежуючи своїх претензій Дніпром, як цього хотіла аристократія. Українофіли і польські хлопомани ставилися одне до одного вороже. Українофіли поділяли вороже ставлення народу, головно селянства, щодо Польщі. Їх не могли привабити обіцянки польської революційної молоді забезпечити після об'єднання з Польщею свободу віросповідання і української мови. Такі обіцянки їх ображали. Вони вважали диким, що жменька поляків, яка репрезентує привілейований стан, дозволяє собі розпоряджатися долею краю (щоправда, й аристократія не сприймала діяльності хлопоманів). Також українофіли, виховані на російській літературі, не поділяли ставлення до неї в середовищі польської молоді³³.

Вважаємо, що причиною розколу хлопоманства була різна оцінка ролі народу та його рівня свідомості, ідеалізація різних періодів української історії, а також різна оцінка ролі еліти у суспільстві. Однак і одні й інші в цей час залишилися в меншості. Нонконформізм демократичних українолюбних студентських рухів поставив цих молодих ідеалістів, кращу частину суспільства, на його маргінес. Причиною розколу було й те, що хлопомани все ще залишалися під впливом віджилого романтичного козакофільського світогляду. Хлопоманство, як і перед тим козакофільство, не усвідомлювало повною мірою можливість відродження українського народу як цілком повноцінного, рівноправного, самостійного.

Показово, що ключовими постатями руху хлопоманів, початково єдиного, у якому поступово виокремлювалися різні течії, були особистості, які відіграли провідну роль і у 1860-х рр., як у польському, так і в українському національному рухах, в тому числі й такі, яких неможливо віднести до якогось одного з них. Серед таких ключових постатей молодіжних нонконформістських угруповань студентського Києва були Л. Совінський, А. Хамець, В. Антонович, Т. Рильський та ін. Перші два взяли участь у Січневому повстанні.

На думку польських авторів, майже всі хлопомани групи Антоновича взяли участь у Січневому повстанні 1863—1864 рр.³⁴ Серед хлопоманів, які були повстанцями і зберегли свої проукраїнські народолюбні симпатії, можна назвати Л. Совінського, П. Свенціцького, В. Бернатовича та ін. Леонард Совінський, що навіть одружився із селянською дівчиною, зберіг свої хлопоманські погляди до кінця життя³⁵. Показово, що деякі з цих людей після поразки повстання емігрували до Галичини і там проявили себе в українському національному русі. Окремі з них сприяли становленню народовського руху, як-от Павлин Свенціцький. Він перший запропонував галицьким русинам вживати подвійну назву «українсько-руський» на позначення їх єдності з українцями інших регіонів³⁶.

Отже, значною мірою українофільський рух шляхетсько-революційного і культурницько-громадівського спрямування у Києві, як і загалом на Правобережжі, виріс із одного середовища — полонізованої шляхти, яка шукала зв'язку із українським народом. А в певному сенсі хлопоманство було єдиним в цьому регіоні аж до межі 1850-х і 1860-х рр. Однак шляхетські ідеали часів ідеалізованої Речі Посполитої, які сповідувала більшість хлопоманів, а також аполітичність і культурництво керівництва хлопоманства призвели до розколу цього руху. Лише невеличка кількість хлопоманів на чолі з В. Антоновичем і Т. Рильським приєдналася до гуртка лівобережних українців і утворила київську Громаду, яка обмежувалася культурницькою діяльністю. Більшість же хлопоманів пішли у революційний рух, що завершився невдалим Січевим повстанням, а сам рух хлопоманства припинився.

Вважаємо застосоване у статті бачення еволюції українофільського руху 1850-х рр. не вичерпаним і перспективним. Розгляд теми може бути продовжений на ширшій джерельній базі. Аналогічне бачення може бути застосоване й до українофільських нонконформістських рухів пізніших часів.

³² Труды... — С. 248; Драгоманов М. П. Указ. соч. — С. 240—241.

³³ Труды... — С. 249.

³⁴ Grzymałowski S. Op. cit. — S. 20.

³⁵ Hamm M. F. Op. cit. — S. 71; Gawroński-Rawita F. Op. cit. — S. 39—40.

³⁶ Франко І. Назв. праця. — С. 147.

Окаринский Владимир. Украинофильские неконформистские движения демократической направленности среди польской и украинской студенческой молодежи Киева (50-е гг. XIX в.): формирование и эволюция

В статье рассмотрен процесс формирования демократического украинофильского направления в среде киевской университетской молодежи. Выявлены поворотные моменты в развитии этого общественного движения, его направления и их характерные особенности, а также направления расхождений в среде украинофильской молодежи. Исследована эволюция хлопоманства: от его предшественников до раскола течения на революционно-повстанческое и культурное.

Ключевые слова: балагульщина, пуризм, хлопоманство, хлопомания, украинофильство, неконформизм.

Okaryns'kyj Volodymyr. Ukrainophile nonconformist movement of democratic orientation among the Polish and Ukrainian students in Kiev (50-ies of the XIX century): the formation and evolution

In the article the process of forming a democratic ukrainophile direction among Kyiv university youth. There are turning points in the development of this social movement, its trends and their characteristics, and differences in directions among young ukrainophiles. This article investigates evolution of khlopomanstvo: from its predecessors to the current split in the revolutionary rebel and cultural.

Key words: balagul'schyna, purism, khlopomanstvo, chlopomania, ukrainophilia, nonconformism.